

UDK 271.5(497.5)(091)„18"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 4/05.

Drugi dolazak isusovaca u sjevernu Hrvatsku (I. dio)

Prvi dodiri i počeci suradnje nakon ponovne uspostave Reda

Valentin MIKLOBUŠEC*

Sažetak

Redovnike ponovno uspostavljene Družbe Isusove resile su one vrline po kojima je Družba bila poznata i prije ukinuća 1773. Vjerni karizmi svoga utemeljitelja sv. Ignacija, bili su do kraja požrtvovalni u radu. Nije bilo posla koji ne bi prihvatili ako je samo bilo nade za veću slavu Božju i spas duša; danas bismo rekli — za cjelovitu promociju čovjeka. Ovaj članak nastoji prikazati prve dodire s Družbom Isusovom i početke suradnje u sjevernoj Hrvatskoj nakon ponovne uspostave Reda za cijelu Crkvu 1814. Zagrebački (nad)biskup Haulik ih je prvi pozivao da daju duhovne vježbe časnim sestrama, a potom i klericima, te da drže pučke misije. On ih je želio i trajno udomiti u Zagrebu, ali su se tome suprotstavili liberalni krugovi vlasti. Da ih ipak dovede u svoju (nad)biskupiju, povjerava im biskupsko sirotište u Požegi. I tu će im opstanak biti onemogućen, ali se više neće dati iskorijeniti. Dolazak isusovaca u Hrvatsku snovali su i viši poglavari Družbe. U sjevernu Hrvatsku isusovci su dolazili iz Austrije, a na jugu preko Jadrana, kao i u »staroj Družbi«. Začetnici i organizatori pučkih misija nastali su na jugu, a na sjever ih je pozvao nadbiskup Haulik za svoju nadbiskupiju. Njegov primjer slijedio je i dakovački biskup Strossmayer za svoju biskupiju.

Uvod

Papa Klement XIV (1769–1774), pritisnut posebnim političkim okolnostima, breveom *Dominus ac Redemptor* od 21. VII. 1773. dokinuo je Isusovački red. Papa Pio VII (1800–1823), na mnoge molbe s raznih strana, apostolskom je konstitucijom *Sollicitudo omnium Ecclesiarum* od 7. VIII. 1814. Isusovački red ponovno uspostavio u Crkvi. Obnova je išla brzo, ali će do uspostave samostalne Hrvatske pokrajine D.I. doći relativno kasno. Najprije će 1909. biti uspostavljena *Missio Croatiae S.I.* u sastavu *Provinciae Austriae S.I.*, a samostalna *Viceprovincia Croatiae S.I.* tek 1918, po svršetku prvoga svjetskog rata. To nipošto ne znači da re-

* Valentin Miklobušec S. J. istražuje povijest Družbe Isusove u našim krajevima, voditelj Hrvatske katoličke misije u Mariboru.

dovnici ponovno uspostavljena reda nisu ni prije tih datuma djelovali u hrvatskome narodu, odnosno da nije bilo ni Hrvata isusovaca.

U južne hrvatske krajeve isusovci obnovljene Družbe stigli su opet, kao i u staroj Družbi, preko Jadrana; a na sjeveru su prvi dodiri ostvareni već s isusovcima Provinciae Galiciae Austriacae S.I. Vrlo živa suradnja s njima razvila se kasnije u sklopu Provinciae Austriaco–Galicianae S.I. i napokon Provinciae Austriaco–Hungaricae S.I. Prisutnost i djelovanje isusovaca (Hrvata i nehrvata!) u sjevernoj Hrvatskoj do uspostave Hrvatske misije 1909. dade se rekonstruirati na temelju dostupnih dokumenata.

1. Zagrebački biskup Alagović traži isusovce

Utvrđena je historijska činjenica da su isusovci svojim radom prije ukinuća reda ostavili u Hrvatskoj i Ugarskoj lijepu uspomenu kod naroda i kod klera, višega i nižega. Kad je onda Pio VII 1814. ponovno uspostavio Družbu Isusovu za čitavu Crkvu, red je u episkopatu zemalja krune sv. Stjepana imao velikih i iskrenih prijatelja koji su nastojali da bude što prije uveden u život. U tom nastojanju osobito se isticao szatmarski biskup (a od g. 1822. kaločki nadbiskup) Petar pl. Klobušický (1752–1843).¹

Isusovce je u svoju biskupiju, a time i u sjevernu Hrvatsku, nastojao dovesti već zagrebački biskup Aleksandar Alagović (b. 1829–1837). On je 8. IX. 1835. u nekadašnjem isusovačkom kolegiju u Požegi osnovao orfanotrofij (zavod za odgoj siromašne djece) i nakanio ga povjeriti Družbi Isusovoj. Nadao se da će se tako u Požegi utrti put i višem studiju. Njegovo nastojanje nije uspjelo jer u Provinciji Austrijske Galicije nije bilo isusovaca koji bi govorili hrvatski, a rad s malom djecom u orfanotrofiju bez toga ipak ne bi bio moguć. U njegov pokušaj bili su uključeni: Petar Klobušický, nadbiskup i metropolit kaločki; o. Jacob Pierling, provincijal Austrijske Galicije (Galiciae Austriacae S.I.); o. Joannes Roothan, general Družbe Isusove; Alexij Jordanski, pomoćni biskup ostrogonski i naslovni kninski; kralj i car Franjo I, nadvojvoda Ferdinand d'Este, i neki drugi. Nastojanja toga plemenitog i dalekovidnog zagrebačkog biskupa prekinula je njegova nagla smrt 8. IX. 1837.²

1.2. Biskup Juraj Haulik, sestre milosrdnice i isusovci

Biskupa Alagovića naslijedio je biskup Juraj Haulik, podrijetlom Slovak. Na zagrebačkoj biskupskoj stolici bio je od 1837. do 1869: najprije kao biskup od 1837. do 1853, zatim kao (prvi!) nadbiskup i metropolit od 1853. do 1869. Kardinalom

1 Usp. Vanino, Miroslav, *Vrela i prinosi*, br. 6, (1936), str. 59–71.

2 O svemu opširno, Vanino, Miroslav, *op. cit.* 59–71. O Alagovićevu nastojanju sačuvana je opširna korespondencija iz koje se iščitava ne samo njegova iskrena želja da isusovce dovede u svoju prostranu biskupiju nego i široka sklonost Družbi Isusovoj.

(prvim zagrebačkim!) bio je imenovan 1856. Svojim je djelima zadužio narod, Crkvu i kulturu. Nastojanjem Hrvatskog sabora, bana Josipa Jelačića i samoga Haulika, Crkva sjeverne Hrvatske stekla je 1852. nezavisnost od Crkve u Mađarskoj i zadobila sasvim novu upravnu, a potom i duhovnu konfiguraciju³ koja je znatno izmijenjena tek 1997, ustanovljenjem biskupije u Varaždinu i Požegi.

Vrijeme Haulikova biskupovanja bilo je vrlo burno na političkom i na crkvenom planu. Crkva se teško oporavljala od rana koje joj je zadalo prosvjetiteljstvo iz kojega se rodio liberalizam. U zemljama Habsburške monarhije, gdje je prije bio vladao takozvani prosvjetiteljski apsolutizam, posebno su joj naškodile reforme Josipa II koji je pastoralni kler učinio državnim službenicima i time Crkvu oslabio iznutra jer su i mnogi svećenici dijelom prihvatili liberalizam, a onda je znatan dio klera bio zahvaćen političkim strujanjima koja su se kosila s njihovim zvanjem.

U pretežitom dijelu toga vremena na čelu Crkve je bio papa Pio IX (1846–1878). Nakon burnih političkih i vojnih zbivanja na Apeninskom poluotoku ostao je bez papinske države i sam sebi nametnuo »vatikansko zatočeništvo«. Oslobođen od briga za državu, posvetio se Crkvi. Pokrenuo je svestranu obnovu vjerskog života. Godine 1854. proglasio je dogmu o Bezgrješnom začeću, a sljedeću je godinu proglasio »Godinom milosti« i pozvao biskupe da u svojim biskupijama organiziraju »pučke misije« kao sredstvo za obnovu vjere u širokim slojevima. Poticao je razne pučke pobožnosti. Njegovu obnoviteljskom pothvatu odazvao se i nadbiskup Haulik. Da bi potisnuo politizirane i liberalno orijentirane svećenike iz odgoja mladih klerika, doveo je iz Tirola nekoliko svećenika za profesore teologije koji će nadomjestiti »narodnjake«, a 1845. je doveo i časne sestre milosrdnice iz Zamsa u Tirolu. Njihov je zadatak bio skrb za bolesnike i poučavanje djevojaka, pa su osim bolnica otvarale i škole, osobito za djevojke — buduće učiteljice. Njihova kuća u Zagrebu uskoro je postala »kuća–matica«. Poglavarica te kuće, č. S.Ivana Kroessbacher, zamoli nadbiskupa da pošalje jednog svećenika D.I. koji bi časnim sestrama držao duhovne vježbe. Biskup joj draga srca ispuni želju i 1853. stiže iz Baumgartenberga o. Fridrik Krupsky, ugledni i vrlo iskusni »Magister novitiorum« s jednim pratiocem.⁴ Bili su to prvi isusovci nove Družbe, koji su djelovali u Zagrebu i sjevernoj Hrvatskoj.⁵

3 Šanjek, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, KS, Zagreb, ²1996, str. 138*–139*.

4 Zabeo, Kamilo, *Travnička spomenica 1882–1932*, str. 208. O. Fridrik Krupsky, učitelj isusovačkih novaka u Baumgartenbergu, bio je Poljak iz Bijele Rusije. Već kao četrnaestogodišnji dječak bio je 1810. stupio u Družbu Isusovu, koja je tada postojala jedino u Rusiji, čuvajući kô zjenicu oka stare predaje Reda. I tako je o. Krupsky bio kao stvoren da duh i svete tradicije stare Družbe prenese na novake. Hvale ga da je bio redovnik sveta života, miran i razborit vođa na putu k savršenosti.

5 Usp. Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 208. *Naš način postupanja*, službeni materijal Provincijalata Hrvatske pokrajine Družbe Isusove (HPDI) za internu upotrebu, Zagreb, 1999, str. 3. veli: »1850–1853. jedan otac Austrijske provincije radi u biskupiji u Đakovu. Međutim, ne radi se o isusovcu svećeniku nego o bratu pomoćniku. Catalogus Provinciae Austriae S.I. g. 1850. donosi sljedeći podatak: »In Diocesi Bosniensi in Slavonia: Paulus Erem. Trausmüller, coad. temp., in Diacovar.« U Katalogu 1853. za istoga Pavla stoji: »Ad domest. apud Episc. BosnienS.In Slavonia.« Službe koje je do-

Nadbiskup je kod tih duhovnih vježba isusovce izbliza upoznao i procijenio njihov rad vrlo korisnim, pa će ih odsele redovito pozivati da drže duhovne vježbe i svećenstvu. To sigurno nije bio njegov prvi dodir s isusovcima. Nema sumnje da je kao vrlo izobražen čovjek poznao djelovanje stare Družbe na obrazovnom i pastoralnom planu u svom rodnom gradu Trnavi i drugdje po Slovačkoj, koja je tada bila dio Ugarske. Jednako tako poznao je i rad nove Družbe tamo gdje je već bila uspostavljena. Kad je onda Pio IX preporučio i pučke misije kao sredstvo za obnovu vjere i morala u širokim slojevima puka, nakanio ih je i Haulik organizirati u svojoj prostranoj nadbiskupiji, počevši od Zagreba kao središta.⁶ Pučke misije neki su nazivali i »duhovne vježbe za puk« jer se u njima na prilagođen način razlagalo puku vječne istine i čovjekov poziv u njihovu svjetlu. Odlučio ih je povjeriti isusovcima.

1.3. Misije u Zagrebu 1855.

Zagreb je u Haulikovo vrijeme bio dvojezičan grad. Viši slojevi su govorili njemački a puk hrvatski. Stoga je nadbiskup pozvao isusovce iz Beča da u crkvi sv. Katarine propovijedaju njemački, a isusovce »hrvatske misionare« iz Dalmacije da u katedrali propovijedaju hrvatski za hrvatski puk. Iz Beča stigoše o. Maksimilian Klinkowström, Theodor Schmude i Adalberet Weiss, a iz Dalmacije o. Vincenzo Basile i o. Antonio Ayala. Misije su trajale petnaest dana, a na njima je svima primjerom prednjačio hrvatsko-slavonski ban Josip Jelačić Bužimski.⁷ O pučkim misijama u Zagrebu, a potom i drugdje po Zagrebačkoj nadbiskupiji, u ono je vrijeme redovito izvješćivao *Katolički list* koji je pokrenuo sam Haulik (1849) kao obavijesno sredstvo, a u njemu se moglo odgovoriti i na učestale napade liberala na Katoličku crkvu.⁸ Za sada o misijama toliko, a u trećem poglavlju pozabavit ćemo se tom temom opširnije.

1.4. Haulik odlučuje dovesti isusovce u svoju nadbiskupiju

Nadbiskupu se svidio rad i požrtvornost misionara iz Dalmacije, bez obzira na njihovu jezičnu »egzotičnost«. Propovijedi im u kajkavskom Zagrebu sigurno nisu zvučale domaće jer su govorili čakavskom ikavicom kakvu su naučili na hrvatskom

tad obavljao u Družbi ne daju naslutiti da bi kod biskupa Strossmayera imao kakvo posebno poslanje. Brata je u Đakovo donio vihor revolucije koja je planula u Austriji i raspršila isusovce na sve strane, ali ga je, izgleda, i posve »otpuhala« iz Družbe. God. 1854. više ga nema u Katalogu, a nije uveden ni u rubrici »Vita functi«. Potpuniji odgovor možda bismo dobili uvidom u »Liber dimissorum«. Provincia Austriaca je od 1849. do 1852. godine označena kao »dispersa«.

6 Usp. Celinščak, Josip, *Vjesnik HPDI, Nova Družba u Zagrebu*, Vjesnik HPDI, br. 4, Zagreb, travanj 1919, str. 36–37.

7 Dragičević, Srećko, *Spomenica II. svežić I*, str. 16. i dalje (Ayala), zatim str. 62. i dalje (Basile). Vidi također: Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 89.

8 O onovremenim liberalima i njihovu odnosu prema Crkvi vidi: Krišto, Jure, *Prešućena povijest*, Zagreb, 1994, str. 79–81. i drugdje u istome djelu.

jugu, ali daleko od toga da nisu bili shvaćeni.⁹ Misije su doista donosile vjerski preporod, a plodovi bi bili još i veći da su misionari bili vješti domaćem jeziku. Stoga Haulik odlučuje pomoći formiranje hrvatskih mladića za isusovce misionare koji će govoriti jezikom hrvatskog sjevera. Pri tome nije mislio samo na kajkavsko područje nego i na Slavoniju. Prvotna mu je nakana bila dovesti isusovce u Zagreb, gdje bi im se vratilo crkvu sv. Katarine i nekadašnji kolegij na Griču, ali mu to nije uspjelo. A kad isusovci nisu prihvatili ponudene im Remete, okrenuo se Haulik prema Požegi i tamošnjem orfanotrofiju. Nema sumnje da je znao za nastojanja svoga predšasnika biskupa Alagovića da isusovce dovede u Požegu i povjeri im orfanotrofij, a s vremenom da preuzmu i gimnaziju i utru put višem studiju. Isusovci su Požegu prihvatili, i od jeseni 1858. vode orfanotrofij.

Haulikovu odlučnost da isusovce dovede u svoju nadbiskupiju dokazuje pismo od 8. XI. 1858. koje je upravio na tadašnje Carsko–kraljevsko namjesništvo u Zagrebu: »Iz dosadašnjih mojih službenih akata poznato je Visokom Namjesništvu, da sam se riješio podići u Požegi Družbi Isusovoj kuću ili kolegij, a u svrhu, da se tamo smjesti novicijati za slavenske (hrvatske) misije, a s vremenom da se ondje osnuje konvikt za dječake — solvente; nadalje da Družba Isusova preuzme tamošnju nižu gimnaziju, kao i tamošnje sirotište nadbiskupsko. U tu svrhu ja se obvezah, da ću Družbi Isusovoj ustupiti 60.000 for.«

Četiri godine kasnije (4. X. 1862) isusovačkom provincijalu u Beču uz ostalo piše i ovo: »Gledom na glavnici od 60.000 for., određenu u tu svrhu, da se u zavodu požeškom hrani i odgaja šest mladića Hrvata ili Slavonaca (...), ja sam obveznicu predao svomu prvostolnomu kaptolu, neka je vjerno čuva uz uvjet, da kamate u pol godišnjem obroku isplaćuje o. provincijalu bečkomu. Taj pak novac neka se upotrebi, da se uzdržavaju članovi D.I., što su u sirotištu požeškom; isto tako neka se uzdržava i uzgaja što više mladića Hrvata ili Slavonaca, da oni s vremenom u Hrvatskoj i u Slavoniji uzmognu uspješno držati pučke misije. I ovaj novac ima se isplaćivati sve dotle dok bude u monarkiji Austrijskoj ma koja kuća Družbe Isusove.«

Napokon, 17. travnja 1863. kardinal poručuje svomemu prvostolnom kaptolu: »Vazda je bila moja živa želja, da se u Hrvatskoj ili u Slavoniji podigne novicijati D.I. za uzgoj misionara što su vješti jeziku narodnom. U tu sam svrhu već pred nekoliko godina odredio glavnici od 60.000 for.«¹⁰

9 Gross, Mirjana, *Počeci moderne Hrvatske*, Globus, Zagreb, 1985, str. 345–347. Autorica presmiono zaključuje da ih narod nije razumio, a da vjerojatno nisu vladali ni hrvatskim jezikom juga. Prije nastupa u Zagrebu deset su godina djelovali u dubrovačkom zaleđu među običnim pukom pa su hrvatski mogli naučiti. Ona isto tako tendenciozno tvrdi da je svrha misija bila germanizacija. Da je tako, Haulik ne bi zvao »hrvatske misionare« za hrvatski puk u katedrali, niti bi nastojao da se formiraju hrvatski misionari.

10 Vidi: Krapac, I, *Katolički list*, g. 1908, str. 402–403. Usporedi: CELINŠČAK, Josip, *Nova Družba u Zagrebu*, Vjesnik HPDI, br. 4, Zagreb, travanj 1919, str. 36–37.

1.5. Poglavarstvo D.I. nije bilo pasivno

Poglavarstvo D.I. svoju službu shvaća i vrši aktivno. Generali se trude da imaju dobre informacije o stanju Crkve u pojedinim narodima i krajevima da joj, po mogućnosti, pomognu svojim služenjem. Tako su i u drugoj polovici 19. st. bili dobro informirani o prilikama u Hrvatskoj, gdje je sve kipjelo od preporodnih ideja, protugermanskog i protumadarskog raspoloženja. Pod utjecajem liberala neke je u tom vrenju zahvatilo *panslavjanstvo* a neke *jugoslavjanstvo*. Ni jednima ni drugima nije trebalo puno da »odklize« u crkvenu shizmu, a to bi bila ne samo nepopravljiva šteta za Crkvu nego i ozbiljna opasnost za cjelovitost monarhije. Sve je to dobro znao i o. Peter Beckx, general D.I. od 1853. Znao je da su Hrvati posebno ogorčeni nepoštivanjem njihovih nacionalnih prava pa je htio da isusovci dođu u Hrvatsku, po mogućnosti u Zagreb, te da budu od pomoći i Crkvi i narodu.¹¹

2. »Vallis aurea — vallis lacrimosa«

Orfanotrofij što ga je zagrebački biskup Aleksandar Alagović (b. 1829–1837) osnovao u Požegi 8. IX. 1835, imao je zakladu za uzdržavanje dvadeset i četiri

11 »Dem P. General lag sehr viel daran, dass der Wirkungskreis der österreichischen Provinz sich auf Kroatien ausdehnte. Als dort 1860 eine Provinzialsynode abgehalten werden sollte, schrieb er an den P. Provinzial Patiss am 25. Mai 1860: 'Es wäre mir lieb gewesen, wenn die göttliche Vorsehung irgendwie Eu. Hochw. nach Agram geführt hätte; vielleicht wäre der Augenblick günstig, dass dort etwas für die Gesellschaft geschehe. Mir schwebt immer die Slawenfrage vor Augen. Es ist mir ausser Zweifel, dass diese Frage in einem der Kirche und Staates entgegengesetzten Sinn behandelt wird. Und doch dürfen wir dieselbe nicht vernachlässigen, ja ich halte es für notwendig zur grösseren Ehre Gottes, dass wir in Vorhinein tun, was von uns abhängt, damit wir zu seiner Zeit für das Heil dieser Nation sorgen können. Wir müssen also versuchen, was wir können um schlawische Kandidaten vorzubereiten und deshalb wünsche ich sehr, dass etwas in Kroatien errichtet werden könnte. Ich höre, dass der Erzbischof von Diakovar (Bischof Strossmayer) viel vermag und viel für die Slawen arbeitet. Immer setze ich voraus, dass von unserer Seite alles geschehen muss, das Wohl der Kirche und Staates zu festigen und zu verhindern, dass die Agitation in der slawischen Frage zu einem Schisma führt.'

Abermals schrieb P. Becks am 31. 1. 1880: 'Wenn die Slawen nicht gut behandelt werden, schliessen sie sich Russland an und das Schisma steht vor der Tür.'« Abschrift aus dem Ms. »*Geschichte der österr. Provinz 1814–1914*« von P. Leo KÖNIG S. J., abgeschrieben im Juli 1931. von P. Fr. Xav. Hammerl S. J.

(Prijevod: Valentin Miklobušec — »P. Generalu je bilo veoma stalo do toga da se djelokrug Austrijske provincije proširi na Hrvatsku. Kada se 1860. trebala ondje održati pokrajinska sinoda, pisao je p. provincijalu Patissu 25. svibnja 1860: 'Bilo bi mi drago, kad bi Božja Providnost na neki način Vašu Velečasnost vodila u Zagreb; možda bi to bio povoljan trenutak da se nešto postigne za Družbu. Meni pred očima stalno lebdi »slavensko pitanje«. Ja ne sumnjam da će se to pitanje rješavati u protivnom smislu Crkvi i državi. Mi ga ipak ne smijemo zanemariti, štoviše smatram nužnim za veću slavu Božju, da činimo ono što ovisi o nama, da se u svoje vrijeme mogremo brinuti za spasenje toga naroda. Moramo dakle pokušati ono što možemo, da pripremimo slavenske kandidate, i stoga žarko želim da se u Hrvatskoj nešto izgradi. Čujem da đakovački nadbiskup (biskup Strossmayer) mnogo može i čini za Slavene. Uvijek ističem, da mi sa svoje strane moramo činiti sve, da se učvrsti dobro Crkve i države, i da se spriječi da agitiranje slavenskim pitanjem odvede u shizmu.'

P. Becks je 31. 1. 1880. ponovno pisao: 'Ne bude li se sa Slavenima dobro postupalo, oni će se prikloniti Rusiji i shizma je pred vratima.'«)

siromašna daka. Njegov nasljednik Juraj Haulik je povećao zakladu da zavod može primiti trideset i šest pitomaca. U sporazumu s nadbiskupom isusovci preuzeše rad u orfanotrofiju 25. IX. 1858.¹² Oba su biskupa imala nakanu da isusovci s vremenom preuzmu i nižu gimnaziju te da se u Požegi razvije i viši stupanj studija. Haulik je povrh toga želio da u Požegi podigne novicijat za hrvatske mladiće koji bi željeli postati isusovci misionari. Nijedna od tih namisli neće se ostvariti. Cijelo jedno desetljeće isusovačkog rada u orfanotrofiju neće dovesti do vidnog napretka, nego će završiti slomom. Požega neće ponovno postati »Slavonskom Atenom«, kako je nazvaše zbog kolegija i škole stare Družbe, a »Zlatna dolina« postat će isusovcima »Dolina suza«. Ipak, nije svako zlo za zlo. Iako s velikom odgovodom, slom u Požegi dovest će isusovce napokon u Zagreb.

2.1. *Convictus inchoatus Poseganus 1858–1871.*

U Katalogu Austrijske provincije D.I. za g. 1858. nadbiskupska ustanova nosi naslov »Convictus inchoatus Poseganus«. Isusovci naime nisu običavali voditi orfanotrofije u kojima bi bila smještena i djeca predškolske dobi, pa se iz promjene naslova može zaključiti da je orfanotrofij preuzet samo imajući u vidu njegovo preastanje u konvikt, barem za đaćku dob niže gimnazije. Novi naslov, koji naviješta i novi program, sigurno nije nastao bez dogovora redovničkih poglavara s nadbiskupom, koji je i sam želio da se s vremenom ondje osnuje i konvikt za niže gimnazijalce solvente (one koji će sami plaćati svoje uzdržavanje!). To pak znači da se isusovcima otvarala dugotrajnija perspektiva. Nažalost, ona će uskoro biti onemogućena.¹³ Da bi se odgojno–prosvjetni pothvat u Požegi što više uzdigao, Haulik je odlučio da s vremenom i gimnaziju povjeri isusovcima, i da se tako utre put i prema višem studiju kakav su 1860. pokrenuli isusovci u Kaloči.

U požeškom orfanotrofiju pitomci su imali samo uzdržavanje i odgoj, a pohađali su gradsku gimnaziju, sljednicu nekadašnje isusovačke gimnazije, koju su tada privremeno vodili oo. franjevci. Budući da su franjevci oskudijevali nastavnim kadrom, a nije bilo ni isusovaca vještih hrvatskom jeziku, gimnazija 1864. prelazi u ruke laika, među kojima su neki bili posve liberalno nastrojani. Liberali koji su se tada borili za prevlast u školama to su jedva dočekali.

Iz Kataloga Austrijske provincije D.I. za 1858. saznajemo da je prvi isusovac ravnatelj zavoda bio o. Joannes Pittman iz Novog Mesta. On je ujedno bio i poglavar redovničke zajednice. Njegov pomoćnik na dužnosti ekonomista bio je o. Joseph Koss. Za vremenite potrebe zavoda i redovničke zajednice brinula su se dva redovnička brata: Joseph Manek kao kuhar i nabavljač, te Joseph Borž kao bolničar koji pomaže i u drugim potrebama. S tom četvoricom isusovaca zaduženih za rad u zavodu, a s vremenom će ih biti i više, povremeno žive i dva pučka misio-

12 Kempf, Julije, *Požega*, (monografija), Požega, 1910, str. 528. i drugdje.

13 U orfanotrofiju je od 1. X. 1855. do konca šk. g. 1858/59, tijekom sva četiri niža razreda, vazda i u svemu odličan bio i Josip Stadler, budući sarajevski nadbiskup. Njegova posljednja školska godina u zavodu podudara se s prvom godinom isusovačkog upravljanja Zavodom. U Zagreb, na višu gimnaziju, otišao je ujesen 1859. s nepunih sedamnaest godina.

nara: o. Vincenzo Basile i o. Antonio Ayala koji su na poziv nadbiskupa Haulika došli iz Dubrovnika i 1855. održali pučke misije u Zagrebu, da bi potom nastavili misionariti i po drugim župama sjeverne Hrvatske.¹⁴

2.2. *Konvikt nade ili konvikt »slučaj«?*

Godine 1860. ravnateljem konvikta postao je o. Lovrenc Pregl¹⁵. Od 1863. ustanova ima naslov »Residentia mission[aria] et Convictus inchoatus Poseganus«. Vjerojatno se time htjelo razgraničiti i istaknuti pastoralni i odgojni rad isusovačke zajednice. Taj naslov je ostao sve do 1871. kad je Katalog već nosio naslov: Provincia Austriaco–Hungarica. Rad u toj ustanovi bijaše vrlo ograničen, ali se ustrajalo u nadi da će se taj »započeti konvikt« s vremenom razviti i utrti put gimnaziji, na što je nekoć ciljao njegov utemeljitelj, biskup Alagović, kao i njegov nasljednik, biskup Haulik. Međutim, ni Alagović († 1837) ni Haulik († 1869) neće doživjeti ostvarenje te lijepe zamisli. Smrt će ih poštediti od žalosti koju bi doživjeli pred ljeto 1871, kad su slomljene njihove nade i planovi.

O kakvom slomu se radi? U odgovoru ćemo slijediti o. Josipa Celinščaka, svjedoka suvremenika i sudionika onoga što će on sam nazvati »požeška katastrofa«¹⁶. U opširnom prilogu (gotovo studiji!) pod tim naslovom, on najprije opisuje pastoralno djelovanje otaca i navodi da je to bio vrlo »tvrđ« teren. »Uza sav trud naših svećenika općinstvo se vrlo slabo odazivalo, sveti se sakramenti uz rijetke izuzetke nisu primali. Riječ u jednu: vjerski indiferentizam bio — uprav golem. (...) Videći dakle naši, kako im je gotovo uzaludan trud i napor, nije čudo što se najzad naka-niše da ostave ovu neplodnu njivu Gospodnju, a sile svoje da ulože onamo, gdje će uz milost Božju biti veća korist nastojanja njihova. Stoga se obratiše u Rim s predstavkom, neka bi li se napustila Požega — toli neplodna — a sile se naše upotrijebile drugdje na veću slavu Božju.«¹⁷ Dalje pisac ističe kako ih je general reda o. Peter Becks bodrio da ustraju u Požegi, među ostalim i zato što je to jedina naša kuća u južnih Slavena u kojoj mogu naći predaha i naši misionari koji iz Dalmacije dolaze u Slavoniju.

O radu u orfanotrofiju pisac veli da je isusovcima bio povjeren samo kućni odgoj pitomaca i da je »manje više mirno tekao naš sitni rad za prvog decenija; svakako do god. 1864. Dotle naime upravljahu gimnazijom čč. oo. franjevci; (...) Ali god. 1864. s odlaskom franjevaca iz gimnazije i dolaskom svjetovnih profesora

14 O njima više na drugom mjestu.

15 O. Lovrenc Pregl rodio se 7. VIII. 1828. u Sloveniji. Stupio je u D.I. u sedamnaestoj godini života, 12. XII. 1845. Znao je hrvatski i njemački pa je bio »posuđen« Venetskoj provinciji te je na isusovačkoj potpunoj gimnaziji u Dubrovniku 1856/57. predavao ta dva jezika. Bio je ispovjednik đaka te ispovjednik u isusovačkoj crkvi sv. Ignacija. Redovnička subraća i vanjski ljudi bili su njime zadovoljni. Isticao se dobrotom, susretljivošću i prijaznošću. Usp. Dragičević, S., *Spomenica pokojnika iz D.I., br. II., svežić II.*, str. 223.

16 Celinščak, Josip, *Vjesnik HPDI*, Zagreb, travanj 1919, *Požeška katastrofa*, str. 1–11.

17 Osim kod Celinščaka, *op. cit.*, pojedinosti vidi i kod: Dragičević, Srećko, *Spomenici pokojnika D.I., dio II. svežić II.*, str. 223. i dalje.

stvar se malo po malo promijenila, gimnazijom pak poče provejavati duh liberalni, komu su i te kako isusovci smetali. Ove je dakle trebalo na svaki način maknuti iz Požege, a za to se već pobrinule 'tajne' (!) sile, što se svjetla straše. (...) Vrlo se oprezno i lukavo radilo (...) pače u pomanjkanju svjetovnih profesora — odmah iza odlaska oo. franjevac — jednu godinu uzelo se i samoga o. Pregla za člana profesorskog zbora požeškog. To je pak očiti dokaz, kako je o. Pregl bio ugledna i opće štovana ličnost. (...)

Početkom mjeseca svibnja god. 1871. u orfanotrofiju se požeškom dogodile smutnje i gungule protiv nas; a potekoše iz grada, gdje nekoji naši ljuti neprijatelji mnoge građane protiv nas uzbudiše. Tomu pak neprijateljskom raspoloženju spram Družbe Isusove bio je vanjski povod, što je superior o. Pregl istjerao iz zavoda jednoga đaka, Petra Dubravčića, koji je već davno bio zaslužio, da se odstrani, jer je i na druge đake destruktivno djelovao. Trpjeli su ga ipak dugo iz samilosti zbog njegova velikoga siromaštva. Ali kad se kod njega pronašao skup najnemoralnije lektire, pa i takove, koja je bila poimence uvrštena u 'indeks'; i kad se doznalo, da je te knjige i med najmlađe pitomce širio, o. Pregl otpusti ga iz orfanotrofija. To odmah prijavi nadbiskupu kardinalu Mihaloviću; a ovaj je taj njegov čin odobrio i naredio mu, da tako i u buduće postupa. Međutim je Dubravčić učinio, što je držao, da će biti po njega i po njegov tadašnji prekursni položaj najprobitačnije. Zaredao je od jednoga poznatoga [isusovačkog] 'prijatelja' do drugoga, a služeći se lažju i klevetom upotrebi sve i sva, čim se nadao izbiti za sebe što obilniju materijalnu potporu. I među samim profesorima našlo se naših neprijatelja; jedan od njih, Josip Forko, imao je rodenoga si brata u orfanotrofiju.

Zadnjega travnja god. 1871. nakon podnevne nastave naši se pitomci vrlo kasno iz gimnazije vratiše u zavod. Nekako za čudo sumnjivo nam bilo, kako se sada ponijeli. Inače veseli, pošto se školska obuka svršila, došavši kući znali bi se oni odmah oko svoga prefekta sakupiti¹⁸ te mu sve i svašta pričati, što im je na srcu bilo. No ovaj put nitko ne htjede da dođe k prefektu; jasno se vidjelo, da tuj nijesu čisti poslovi. Što napokon bi? Pridržalo ih dulje u gimnaziji, i protiv nas ih ispitalo; a 'facit' svega toga bio je taj, da je o. Pregl za kratko vrijeme poslije toga dospio na optuženičku klupu, i pred požeškim sudbenim stolom započela senzacionalna 'jezuitska parnica'. Podrobnije ne mogosmo onda ništa saznati. No eto ti za koji dan 'Florijanovo'.¹⁹ Dalje autor opisuje kako je »Florijanovo« za Požegu »festum fori« koji se slavi dugo u noć, a u cik zore da neki pijani Požežani razbiše o. Preglu prozore. Nakon toga da je u orfanotrofiju donekle popustila disciplina, a jedan pitomac za večernjeg odmora čak se kamenom nabacio na svoga prefekta.²⁰ »Posve je prirodno, što se to anormalno stanje prijavilo u Zagreb kardinalu-nadbiskupu, komu i pripada orfanotrofij. On posla svoga opunomoćenoga komesara, u osobi preč. Adolfa Vebera, kanonika zagrebačkoga. Došavši ovaj 11. svib-

18 Prema Katalogu za 1871. to je bio Josip Celinščak.

19 Celinščak, Josip, *Vjesnik HPDI*, travanj 1919, str. 5.

20 Celinščak, Josip, *op. cit.*, str. 5.

nja u Požegu, odsjede u samostanu franjevačkom. Već sljedećeg dana dođe u orfanotrofij i sazove naše ocele na kućni konzult. Dugo i ponovno se tude vijećalo i raspravljalo; konačni pak rezultat bijaše, da u ovim prilikama našima nema više opstanka u Požegi. 'Velečasni oci — reče kanonik — ja vam svjetujem da ostavite Požegu'. Prečasni Veber tuj je radio samosežno, a ne po datoj mu instrukciji od nadbiskupa Mihalovića, jer se nadbiskup sam na to poslije potužio našem provincijalu o. [Emilu] Bülowu. Kanonik Veber da je naime dobio nalog: na svaki način neka isusovci ostanu u nadbiskupiji zagrebačkoj, makar bi oni u najgorem slučaju upravu orfanotrofija predati morali u ruke svjetovnih svećenika.«²¹ Dalje autor ističe da Veber nije volio isusovaca, a nadbiskup to vjerojatno nije znao jer ga inače ne bi bio poslao kao komesara u orfanotrofij. Oci pak uzeše kanonikove riječi kao izričitu volju nadbiskupovu i odlučise napustiti Požegu. Kanonikova se odluka držala tajnom u gradu i u zavodu, ali se (isusovci) spremahu za odlazak. Glavnina ih je napustila Požegu 15. V. 1871. Stvari su vozili kolima do Nove Gradiske, zatim Savom do Siska, a odande neki u Kaloču, neki u Kalksburg, neki u Repnje kod Ljubljane. O. Pregl je ostao neko vrijeme kod franjevaca u Požegi.

Protiv njega je pred Kraljevskim županijskim sudom u Požegi podnesena prijava zbog zločina bluda, izvršenoga na više pitomaca. Konačna rasprava održala se 12. VII. 1871. i o. Pregl je bio proglašen krivim i osuđen na tri godine tamnice. Budući da se izjasnio nevinim i prizvao na »Banski stol« u Zagrebu, otišao je u Sv. Andriju u Koruškoj i tamo čekao odluku Banskog stola. »Banski stol« je potvrdio presudu požeškog suda, ali je kaznu s tri godine snizio na dvije, i osuđenik morade na izdržavanje kazne u Leopoldstadt kod Trnave, gdje i preminu na Veliki petak, 11. travnja 1873. u četrdeset i petoj godini života. Protiv njega su svjedočili đaci II. i III. razreda (niže) gimnazije, još djeca, nagovorena da krivo svjedoče. Svjedočili su općenitim izjavama: »U gradu su svi protiv ježuita«. Samo je »krunski svjedok«, onaj otpušteni Petar Dubravčić, bio đak V. razreda. Svjedočili su i neki sumnjivi građani.

To bi bilo ukratko prema Celinščakovu kazivanju, koji još ističe da je jedan od onih koji su svjedoke naveli na krivo svjedočenje bio i gimnazijski profesor Josip Forko, čiji je maloljetni brat Franjo također bio pitomac orfanotrofija i krivo svjedočio. Franjo je kasnije postao svećenik i župnik u S. blizu Zagreba. Umro je, a da svoga krivog svjedočanstva, koliko je poznato, nije opozvao.²² O. Lovrenc Pregl je bio poglavarom skoro jedanaest godina. Osim već spomenutih isusovaca, redovničkoj su zajednici tijekom dvanaest godina opstanka »započetog konvikta«, kraće ili dulje vrijeme, pripadali i sljedeći isusovci: mg. Karol Slamnik (1871. i kao svećenik), o. Franjo Ks. Doliak, o. Jakob Brühl, mg. Anton Mesek, br. Georg Eberhard, o. Franjo Koženy, o. Joannes Chrys. Valjavec, br. Christian Viertler, br. Gu-

21 Celinščak, Josip, *op. cit.*, str. 5.

22 Bio je to Franjo Forko, župnik u Samoboru. Rodio se u Križevcima 29. I. 1855. Gimnaziju je pohađao u Zagrebu i u Požegi. Umro je 30. V. 1913. u bolnici sestara milosrdnica u Zagrebu, pokopan je u arkadama na Mirogoju. Nadbiskupskom sirotištu u Požegi ostavio je zakladu od 10.000 K. Usporedi: Zjalić, Milan, *Župna spomenica župe sv. Anastazije u Samoboru*, str. 104.

lielm Lustinetz, o. Marko Belavić, o. Angel Hérkov, mg. Jakob Verhovc, br. Joannes Bapt. Luger, o. Thomas Lempl i mg. Josip Celinščak.²³

Sredinom svibnja 1871. isusovci su se povukli iz »Zlatne doline« koja je za njih bila »dolina suza«, i u isusovačkom Katalogu Provinciae Austriaco–Hungaricae za 1872. Požega se više ne navodi.

2.3. Je li o. Pregl nevin ili kriv?

Sam je stalno isticao, pa i na sudu, da je nevin. A Celinščak ističe: »Svi — bez iznimke — koji su ga izbliza poznavali, bijahu uvjereni, da je nevin. I to ne samo članovi Družbe nego i vanjski, držahu, da se upravo ne da ni zamisliti, da je krivac takva nedjela svećenik i redovnik, koji je bio poznat kao neporočan. Glede toga imamo u istražnim spisima svjedočanstvo najodlučnije i najpovoljnije za njega. A to je svjedočanstvo 'poglarstva grada Požege'; pa ta svjedodžba tim više vrijedi, što ju je izdao 'gradski sudac', Ignjat Thaller, čovjek nipošto religiozan, a k tomu još brat najvećega (!) neprijatelja Isusovaca u Požegi, opata–župnika požeškog Ivana Nep. Thallera (...)«²⁴ Pred smrt je o. Pregl navodno i svom zatvorskom isповјedniku pod zakletvom izjavio da je nevin. Pisma koja je slao skolastiku J. Celinščaku u Požun (nažalost, nisu sačuvana ali ih Celinščak spominje), gospođi Thaller u Požegu (također nisu sačuvana, ali za njih jamči ugledni advokat Đ. Kuntarić) ili o. Eriku Brandisu D.I. u Kalksburg (24. IX. 1871.), ne bi mogao pisati čovjek s osjećajem takve krivnje na savjesti.²⁵

Družba Isusova nikad nije pokrenula proces za njegovo isključenje iz Reda, što bi svakako učinila da je stekla uvjerenje o njegovoj krivnji. Naprotiv, za njega su se molili kao za subrata koji nevin trpi progonstvo. »Sjajno je i kasnije svjedočanstvo, što mu ga dade duhovnik kaznionice u Leopoldstadtu, i sviju koji su ondje imali zgrade upoznati osuđenog o. Pregla. Općenito je svjedočanstvo da je u tamnici živio i umro kao 'svetac'«.²⁶

Zanimljivo je i to što o. Pregl nakon prvog saslušanja u Požegi nije podlegao nagovaranju da se skloni u Bosnu ili kamo drugamo, jer bi time neizravno potvrdio da se osjeća krivim. Zanimljivo je i to što je, navodno, iz Kardinalove osobne pismohrane nestalo latinsko pismo koje mu je o. Pregl odmah nakon optužbe poslao kao svoju obranu i Kardinal ga osobno protokolirao. Zanimljivo je nadalje i to što je, navodno, tijekom prve Jugoslavije iz sudskog arhiva u Požegi nestao sudski spis o »slučaju Pregl«. Usput napominjemo da se o. Pregl još prije ovog slučaja u jednom pismu kardinalu Mihaloviću (10. XII. 1870) morao opravdavati radi navodnog nacionalističkog (hrvatskog!) duha u orfanotrofiju: »Što je koji mladić naučio osjećati u svojoj roditeljskoj kući, to osjeća i u orfanotrofiju. Među mladićima nikada nije došlo do svađa o ovome (...) iako imamo Mađare, Hrvate i Slavonce.«²⁷

23 *Katalozi Provinciae A–U 1858–1871*, Convictus Poseganus.

24 Celinščak, Josip, *op. cit.*, str. 7.

25 Celinščak, Josip, *op. cit.*, str. 7–8.

26 Dragičević, Srećko, *Spomenica pokojnika... II, svežić II*, str. 236.

27 Dragičević, Srećko, *op. cit.*, str. 236.

Liberalni pamfletistički tisak, osobito Pokret, koncem 19. i početkom 20. stoljeća koristit će »požeški slučaj« u svojim napadima na Crkvu općenito, a posebno na isusovce. Opširno i analitički će im odgovoriti *Hrvatska straža*,²⁸ a nakon mnogo godina i o. J. Celinščak će o svemu objaviti svoje iscrpno svjedočanstvo pod naslovom »Požeška katastrofa«.²⁹ Njemu, kao mladom redovničkom subratu koji je kao dječak također bio požeški pitomac, a od jeseni 1870. do sredine svibnja te burne 1871. i prefekt konviktaraca i svjedok očevidac, sve će se potankosti za cijeli život usjeći u pamćenje. Njegovo svjedočanstvo ima određenu težinu i na cijeli »slučaj« baca potpunije svjetlo u kojem se sve može bolje razumjeti. Prepuštajući konačni sud o toj aferi sveznajućemu i pravednome Bogu, on na temelju sudskih spisa zaključuje da su suci strogo uvažili sve svjedoke i još strože otkrojili osudu, ali da ipak ima indicija na temelju kojih zaključuje da je o. Pregl bio nevin.

Kao stanovitu zanimljivost dodajemo svjedočanstvo koje je ostavio cernički franjevac o. Antun Marinović, rodom Požežanin. On je 1902. svojom rukom napisao kako je završio koji od aktera protiv Isusovaca u Požegi. Svoj spis pod naslovom »Prst Božji« predao je pučkom misionaru isusovcu o. Vinku Michieliu († 1936) koji ga je i objavio.³⁰

- »1. Predsjednik suda Kavić prije podne je potpisao Preglovu osudu, poslije podne udarila ga kap.
2. Građanin Ivan Trnačić, nekoć orfanotrofijski krojač, udaren od kapi izgubio govor.
3. Građanin I. S., urar, za berbe je u vinogradu pucao iz puške, prsnula je cijev i razbila mu usne.
4. Svjedok N. N. je poludio.
5. Vinko Hallas, gimnazijalac, kao vojnik je dospio u rat, i zrno ga pogodi u čelo te osta na mjestu mrtav.
6. Župnik Ivan Nep. Thaller nije doduše bio među svjedocima protiv o. Pregla, ali je žarko želio da isusovci odu iz Požege. Želja mu se ispunila, ali nije bio dugo sretan. Jednom se uspeo na propovijedaonicu da propovijeda,

28 *Hrvatska straža*, g. 1909, str. 504–519 analizira neke pamflete liberala protiv isusovaca, pa i onaj »požeški«, te ih jedan po jedan pobija. Paralelnim čitanjem teksta u *Hrvatskoj straži* i svjedočanstva o. Celinščaka, vidi se da je upravo Celinščak glavni izvor podataka *Hrvatskoj straži*, iako će on svoje svjedočanstvo objaviti tek 1919. Pamfletistička zloča »pokretaša« crpla je »podatke« iz »izvora« koji se zove Fridrik Kraus. (Kuntarić, Đuro, *Prijepis pisma i članka*, u ostavštini P. Belića, Arhiv HPDI, Zagreb, Jordanovac 110)

29 Celinščak, Josip, *Vjesnik HPDI*, travanj 1919, str. 1–11.

30 Celinščak, Josip, *op. cit.*, str. 1–11. Zanimljivo je i ono što donosi o »očevidnoj kazni« lažnih svjedoka, zatim njegovo pobijanje — točku po točku — liberalističkih pamfleta iz Pokreta. Vidi također: Dragičević, Srećko, *op. cit.*, str. 237–238. gdje donosi opis »očevidnih kazni« što ih je sastavio o. Antun Marinović, franjevac iz Cernika kod Nove Gradiške, a spis je dao našem misionaru o. Michielu Vinku (+1936) koji je ta »čudna« zbivanja sa svjedocima objavio u *Lettere edificanti Prov. Ven.*, Venezia 1903, p. 71–72. Jedan tekst o slučaju L. Pregl napisao je i o. Franjo Hammerl te ga poslao o. Vaninu. Do sada je vjerojatno nepročitan jer je pisan njemačkom stenografijom.

kad li iznenada izgubi dar govora i ne dobi ga nikad više. Narod je govorio: »Pedepsa Božja!« Preminuo je 4. IV. 1878. pet godina nakon o. Pregla. »³¹

2. 4. *Nastojanje o. Predraga Belića*

U novije vrijeme u istraživanje »požeškog slučaja« krenuo je i o. P. Belić. Njegova »ostavština« još nije sredena pa se ne zna dokle je stigao, ali se čini da nije daleko. Do sada nije naden odgovor na pismo što ga je 7. IV. 1971. poslao slovačkom isusovcu o. Rudolfu Mikušu. Belića je zanimalo ono što se usmeno prenosilo o Preglu, a Mikuš je to navodno čuo od samog zatvorskog ispovjednika koji je, kako se čini, govorio da mu je o. Pregl pred smrt u zatvoru pod zakletvom izjavio da je nevin u onome za što je optužen, ali i to da je u zatvoru, po uvjerenju svih, vrlo uzorno živio i svetački umro. Belićevo pismo moglo je o. Mikuša naći samo u staračkom domu gdje je u starosti živio pod komunističkim nadzorom, te jedva da je u tim prilikama mogao išta odgovoriti.

Nešto više sreće imao je Belić s pismom koje je uputio umirovljenom odvjetniku dr. Đuri Kuntariću u Požegi.³² Kuntarić mu je, uz popratne riječi, poslao jedan tekst u vezi sa slučajem o. L. Pregla što ga je svojevremeno bio napisao za spomenicu »Požeška kolegija 1835–1935«, ali ga urednik nije uvrstio. Prijepis toga teksta učinio je 22. II. 1970. i poslao Beliću. U tom pismu Kuntarić ističe da je i Julije Kempf, pripremajući veliku monografiju o Požegi, istraživao slučaj »Pregl«, ali mu je u svojoj monografiji posvetio tek jednu bilješku, što je požalio,³³ jer iz nje proizlazi da je o. Pregl kriv. Kempf je uskoro o tom slučaju stekao drugačije uvjerenje, ali je monografija već bila tiskana. Svoje žaljenje što je, makar i bilješkom, nanio štetu dobrome glasu davno preminulog o. Pregla, izjavio je tadašnjem ravnatelju Kolegija Ignacu Horatu.³⁴ Evo i završnog citata iz toga Kuntarićeva pisma: »Ujedno ovdje izjavljujem da sam osobno saslušao presv. g. Andriju Ciprijanovića³⁵ koji mi je izričito tvrdio da Pregl nije kriv. Isto tako tvrdim da sam u stanu gdje Marijane pl. Thaller dvaput osobno pročitao Preglova pisma poslana iz tamnice njenoj obitelji što mogu pod prisegom tvrditi. A sve mi je to trebalo kad sam bio odlučio da za kolegijašku stogodišnjicu dopišem u moj dio povijesti kolegijine i ove retke 'o aferi Pregl' jer sam smatrao da bi bilo korisno i to iznijeti da se otupi svaki prigovor ili insinucija na taj protekli period života stare kolegije.«³⁶

31 Dragičević, Srećko, *Spomenica pokojnika... II, svežić II*, str. 238–239.

32 Kuntarić, Đuro, *Prijepis članka*, vidi u ostavštini P. Belića, Arhiv HPDI, Zagreb, Jordanovac 110.

33 Kempf, Julije, *Požega*, g. 1910, str. 521.

34 Kuntarić, Đuro, *Prijepis...*, str. 4.

35 Andrija Ciprijanović je bio »kolegijaš« kad se desio »požeški slučaj«. Bio je trajno uvjeren da je o. Pregl bio nevin. Kuntarić ga je ispitivao kao začasnog kanonika i župnika Nove Bukovice.

36 Kuntarić, Đuro, *Prijepis...*, str. 6.

2.5. *Prijatelji nastoje »ut semen remaneat«*

»Požeška katastrofa«, a osobito sudbina o. Pregla, bolno je odjeknula među isusovcima Provinciae Austriaco–Hungaricae. Čuvši što se dogodilo u Požegi, mladi isusovac štajerskog grofovskog podrijetla, o. Erik Brandis, koji je jamačno i osobno poznao o. Pregla, a od 1870. je bio profesor prirodopisa u kolegiju u Kalksburgu, u pismu pita o. Pregla ima li ikakve nade za nastavak djelovanja isusovaca u Hrvatskoj. Odgovor je bio porazan. Pregl sumnja da »pod pepelom ima i jedna iskra nade, iako je njemu više stalo do toga, nego li do njegova oslobođenja od optužbe«³⁷. Nakon tako porazne vijesti Brandis »zamoli poglavare, da ga pošalju u Požegu ili kudgod u Hrvatsku«³⁸. Nadao se da će mu se tamo ispuniti želja za mučeništvom.

Iako je sudska presuda utemeljena na izjavama svjedoka, ostale su sumnje u nepristranost suda, a nadasve u čestitost i kvalificiranost svjedoka. Mnogi nepristrani promatrači i prijatelji Družbe doživjeli su to kao »montiran proces« koji je imao dovesti do uklanjanja isusovaca iz Požege, a time i iz sjeverne Hrvatske.

Nakon povlačenja isusovaca iz Požege, njihovi su neprijatelji likovali, ali Družbini prijatelji nisu klonuli. Oni nisu dopustili da se isusovcima zamete svaki trag. Još iste godine ishodi grof Julije Janković u Daruvaru za sebe jednog isusovca koji je ujedno župniku Stjepanu Tadiću revno pomagao u duhovnoj pastvi. Kod njega su bili o. Marko Belavić 1871–1872. i opet 1874, a 1875. o. Jakob Verhovc.³⁹

Istaknuti prijatelj isusovaca bio je i prečasni Fidelis Höpperger, začasni kanonik i predstojnik hrvatskih milosrdnica.⁴⁰ Budući da je njegov posao u samostanu i u bolnici postajao sve opsežniji, isposlova on da mu dođe za pomoćnika jedan svećenik D.I, te ga namjesti u Zagrebu kao pomoćnog duhovnika bolnice u Ilici br. 85 i kao duhovnika novakinja i kandidatice časnih sestara te kao njemačkog propovjednika u crkvi sv. Katarine. Höpperger je time htio postići da nakon »požeške katastrofe« isusovci ne odu posve, nego »ut semen remaneat«, »neka barem jedan isusovac za sada bude u Hrvatskoj, dok ne dođu bolja vremena, te će Družba Isusova, bilo u Zagrebu bilo gdje drugdje u Hrvatskoj, moći da otvori kuću redovničku«.⁴¹ Od 1875. do 1884. godine na tom su se poslu u bolnici izredali: o. Belavić

37 Dragičević, Srećko, *Spomenicva pokojnika... II*, svežić II, str. 243.

38 Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 220.

39 Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 228.

40 Fidelis Höpperger je svećenik iz Tirola. »Biskup zagrebački pok. Haulik bio je u nuždi za sjemenišnoga duhovnika. Zamoli u biskupa Brixenskoga, da mu pošalje kojega svećenika za tu službu. I kocka pade na Höppergera. God. 1853. dodje odazvavši se časnom pozivu u Hrvatsku, gdje započe svoje djelovanje u sjemeništu kao duhovnik i profesor, a njeko vrijeme i kao prorektor sjemeništa. Nakon četiri godine zamijeni on ovu službu u sjemeništu sa predstojništvom milosrdnih sestara. Od g. 1857. pa eto sve do g. 1896. gotovo 40 godina upravljao je pokojnik ne samo sa samostanima već i sa svim podružnicama matice kuće u Zagrebu i sa svim školama, sirotištima, bolnicama i raznim zavodima kojima upravljaju sestre sv. Vinka, kojima je Fidelis Höpperger poglavarom« (Iz nekrologa, *Katolički list*, Zagreb, 1896, str. 39.)

41 Celinščak, Josip, Nova Družba u Zagrebu, *Vjesnik HPDI*, travanj 1919, str. 37.

1875–1878,⁴² zatim opet 1881–1884; o. Mesek 1878, o. Vrhovc 1880–1881.⁴³ Na isti posao u bijeli Zagreb stigao je 6. prosinca 1876. i o. Erik Brandis.⁴⁴ Osim rada u bolnici, on u svibnju 1879. propovijeda u crkvi sv. Katarine, a pomaže i po raznim mjestima od Žumberka do Osijeka. S tim čovjekom, koji je silno čeznuo za radom među Slavenima na jugu monarhije, a to su Hrvati, počinje novo razdoblje isusovačke prisutnosti u hrvatskom narodu i treba ga posebno upoznati. Kruna njegovih nastojanja bit će sjemenište s gimnazijom u Travniku.

3. Pučke misije po sjevernoj Hrvatskoj

Nakon krvavih revolucija i prosvjetiteljskih iluzija uslijedili su duhovna depresija i vjerski indiferentizam, pa je Crkva pokrenula svoju unutarnju obnovu. Kao sredstvo obnove poslužile su pučke misije koje su obilno držali i isusovci »stare« Družbe. Misije je preporučio Papa Pio VII, a prihvaćene su bile i po cijeloj Hrvatskoj. Osobito ih je promicao nadbiskup Haulik.

O pučkim misijama »nove« Družbe u sjevernoj Hrvatskoj ne možemo govoriti bez njihovih početaka na jugu. Na jugu su ih, naime, pokrenula dva sicilijanska isusovca, oci Basile i Ayala, neobično revni apostoli koji su se htjeli istrošiti za slavu Božju, a naš je narod zapala čast da to bude na njegovo duhovno dobro. Okolnosti u kojima su se našla ta dva čovjeka usmjerile su njihov životni put sasvim drugačije nego što je ijedan od njih planirao, ali mu nipošto nisu promijenile smisao. Podatke o njihovu životu i radu prikupio je o. Srećko Dragičević D.I, pa ćemo se u daljnjem pisanju služiti njegovim zabilješkama.⁴⁵

3.1. O. Vincenzo Basile

O. Vincenzo Basile se rodio 29. XII. 1811. u mjestu Siculiana, biskupija Girgenti na Siciliji. U novicijat Sicilijanske provincije stupio je 14. VII. 1827. Već kao mladi isusovac pokazao je sklonost prema misijama koje traže velike žrtve. Među prvim poslovima što ih je kao mladi svećenik obavljao bila je duhovna skrb za zatvorenike. Na jednoj propovijedi u zatvoru tako se prehladio da mu je stradao sluh. Ostao je nagluh pa je kasnije kao misionar teško ispovijedao.

42 Marko Belavić se rodio na Švarči kod Karlovca. Teološku naobrazbu stekao je u Zagrebu. Bio je vrlo pobožan klerik, svećenik Zagrebačke nadbiskupije. Stupio je u D.I, nadopunio naobrazbu prema propisima reda i obavljao razne službe u više kuća. Posljednja destinacija bila mu je Travnički kolegij, ali u Travnik nije došao nego je 1884, nakon 20 godina u D.I, opet prešao u kler Zagrebačke nadbiskupije. Djelovao je kao bolnički duhovnik u bolnici sestara Milosrdnica, a zatim u ubožnici. Vanjštinom pomalo zanemaren, prema svima darežljiv i od svih voljen. Pokopan na Mirogoju u Zagrebu. Usporedi: *Katolički list*, 1903, str. 192.

43 Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 228.

44 Opširnije vidi: Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 228.

45 Dragičević, Srećko, »*Spomenica pokojnika iz Družbe Isusove koji su djelovali u hrvatskim zemljama*«, II. dio, *svežić I*. Neobjavljeni rukopis nalazi se u Arhivu HPDI, u Zagrebu, na Jordanovcu 110.

Poglavari ga 1841. poslaše u Albaniju da osnuje misijsku postaju. Put na određite vodio ga je preko Dubrovnika gdje je 1830–1842. biskupovao profesor teologije, Krčanin Antun Giuriceo, stric isusovca o. Antuna Giuricea. I dok je o. Basile s još dva druga Sicilijanca o. Salvatorom Bartolijem i o. Josipom Quagliatom bio na proputovanju kroz Dubrovnik, zamoli ih biskup da u gradu održe misije, što oo. Basile i Quagliata i prihvatiše. Biskup je bio toliko zadovoljan da odluči pozvati isusovce da se nastane u Dubrovniku, ali to nije dočekao. Umro je već 25. III. 1842.

Isusovci odoše u Albaniju i počеше lijepo raditi, ali to ne bi drago Turcima. Došlo je do napetosti i o. Basile morade bježati da spasi glavu. Početkom 1843. dospije ponovno u Dubrovnik. Tu je, međutim, već bio novi biskup Toma Jederlinić, također Krčanin, doktor teologije i višestruki profesor. Tom vrlo agilnom čovjeku Dubrovčani su pripisali životno geslo: »Lasciate mi fare!« On je od grada isposlovao biskupsku palaču blizu katedrale, doveo je sestre službenice milosrđa (ancelle) za odgoj ženske mladeži, otvorio sjemenište i pobrinuo se za gimnaziju. Biskupovao je 1843–1855. Bio je prijatelj isusovaca i sahranjen je u crkvi sv. Ignacija.

Biskup Jederlinić je već otprije poznao o. Basilea te ga je zagrlio kao brata i zamolio da ne napušta Dubrovnik. Starješine dopustiše o. Vincenzu da ostane u gradu podno Srđa i on se nastani kod franjevac »male braće« gdje je marljivo ispovijedao i učio hrvatski. Građani ga silno zavolješe i zamoliše biskupa da njega zadrži i još isusovaca pozove u grad. U gradu je još živjela uspomena na isusovce »stare« Družbe kao na prijatelje i dobročinitelje, a njihov nekadašnji kolegij, slava i dika Dubrovnika, bio im je svagda pred očima. Agilni biskup odmah stvori plan da isusovcima povjeri svoju potpunu, javnu gimnaziju te je na to nagovarao i gradsku vladu. O. Basilea pošalje u Rim da od generala reda o. Ivana Roothana izmoli još tri druga i da s njima preuzme gimnaziju. General nije mogao udovoljiti biskupovoj molbi jer nije imao ljudi, ali se Basile ipak nije sam vratio pod Srd.

3.2. *O. Antonio Marija Ayala*

Skupa s o. Basileom u Dubrovnik je doputovao mladi, ali slabašni, o. Antonio Ayala. I on se rodio na Siciliji 24. VII. 1818, u mjestu Mineo u Kataniji. U petoj godini života je teško obolio pa ga roditelji, »i conti Ayala«, zavjetovaše sv. Franji Paulskom i dadoše u isusovački konvikt na odgoj i školovanje. Dječaka su svi hvalili zbog čednosti i poslušnosti, a već je tada govorio da želi biti isusovac. I doista, s trinaest godina i s posebnim dopuštenjem Generala reda, stupi 19. X. 1831. u novicijat. Tijekom studija retorike i filozofije, a onda i u magisteriju, a sve je to kod njega bilo u vrlo mladoj dobi, izražavao je želju da pođe u misije te je u tu svrhu počeo učiti engleski. Teologiju je završio u dvadeset i petoj godini života i bio zaređen za svećenika. Po naravi je bio vrlo komunikativan, ali ga slabo zdravlje nije preporučivalo za misije, pa se njegovoj želji protivio i Provincijal. Kako je ustrajao s molbama, general reda o. Roothan pozva ga u Rim na kušnju da u bolnici dvori bolesnike. Tijekom četrdeset dana rada u bolnici toliko se oporavio i zdravljem

učvrstio da ga je o. Roothan mogao dodijeliti o. Vinku Basileu koji je upravo boravio u Rimu da izmoli još tri druga za gimnaziju u Dubrovniku. Njih dvojica sti- goše u grad sv. Vlaha 12. VIII. 1845.

3.3. *Trebinjska misija*

Kad biskup Jelderlinić vidje da su stigla samo dva isusovca, a to je premalo da im povjeri gimnaziju, odgodi pitanje gimnazije za neka bolja vremena, a pristiglom dvojcu povjeri (26. X. 1845) pastoralni rad u Trebinjskoj biskupiji. Bio je to pravi misijski kraj: pod turskom vlašću, bez svoga biskupa, zapušten, gotovo bez klera. Uprava je bila povjerena dubrovačkom biskupu, a u njegovo ime upravljao je ge- neralni vikar don Vid Maslač.

Prije odlaska na tursko područje, kamo ih je vodio spomenuti don Vid, oci Ba- sile i Ayala pustiše brkove i obukoše narodno odijelo da ne budu upadni. Obojica se nastaniše u seoskoj kućici u Gornjem Gradcu: o. Basile kao župnik i utemeljitelj misije, a o. Ayala kao kapelan. Živjeli su u najvećem siromaštvu.⁴⁶ Bila je to pri- vremena misija ili ispostava za misijsko djelovanje. U katalozima Mletačke pro- vincije nosi naziv »Missio Tribuniensis« — Trebinjska Misija. O. Basile ju je vodio do 1852, kad vodstvo preuze o. Carrara. Godine 1854. je napuštena jer nije imala uvjeta za razvoj. Osim spomenute dvojice začetnika misije, tijekom nepunih deset godina u njoj su djelovali sljedeći oci: Gaio Malfatti († 1873), Claudio Stanislao Neri († 1881), Hilarije Odachowski († 1869), Aloisio Moiraghi († 1855), Antun Marija Giuriceo († 1878) i Bernardino Carrara († 1879). Bila su tu i braća: Anto- nio Cesari, Joannes Man i Joseph Gimpel. Narod je misionare silno zavolio, oso- bito oce Basilea i Ayalu, i što se njih tiče, oni bi ondje i ostali da ih poglavari 1852. ne poslaše u novi apostolat, u »pučke misije«.

3.4. *Basile i Ayala — začetnici pučkih misija u Hrvatskoj*

Pučke misije nisu prvo naviještanje Evandelja kao u nekršćanskim krajevima, nego pozivanje da se vjerskoj praksi vrata oni kršćani koji su se od nje udaljili. U Italiji je taj vid apostolata imao veliku tradiciju već prije ukinuća Družbe pa ga neki njezini članovi nastaviše i nakon ukinuća reda. U hrvatskim krajevima taj su vid apostolata sustavno oživjeli upravo o. Vincenzo Basile i o. Antonio M. Ayala 1852. u Dubrovačkoj biskupiji. Godine 1854. o. Basile je ustrojio sjedište pučkih misija u Dubrovniku, a o. Ayala ga je 1859. prenio u Split. Odande su nastavili misionariti Dalmacijom i Primorjem te sjevernom Hrvatskom. Svuda su imali lije- pog uspjeha koji su oni pripisivali žarkim molitvama i neizrecivim žrtvama što su ih tijekom deset godina podnijeli u Trebinjskoj misiji. Taj dvojac sa Sicilije, Basile i Ayala, bili su prvi poznati pučki misionari »nove« Družbe u hrvatskim krajevima od krajnjeg juga do krajnjeg sjevera, a jezik su naučili upravo tamo gdje je i naj- ljepši, u hrvatskoj Ateni i njezinoj okolici.

46 Opis njihova života i rada u »turskoj« Hercegovini donosi Dragičević, Srećko, *op. cit.*

O. Basile će se nakon mnogo godina rada po raznim hrvatskim krajevima, ali i narušena zdravlja, na molbu biskupa Dominika Turania vratiti (1872) na Siciliju i poživjeti još deset godina. Četiri godine djelovat će kao misionar, a češće je davao duhovne vježbe. Umro je u Palermu 3. III. 1882, dajući duhovne vježbe redovnicima. Doživio je sedamdeset i jednu godinu života i pedeset i pet redovništva. Najljepše godine života podario je Hrvatima. Hvala mu!

O. Ayala, koji je naslijedio o. Basilea u službi voditelja pučkih misija, također je djelovao po svim hrvatskim krajevima i odgojio mnoge suradnike. Preminuo je u Splitu 14. XII. 1887. Pokopan je u groblju na Sustipanu. Kao što je u »staroj« Družbi o. Ardelio Della Bella smatran utemeljiteljem splitske isusovačke kuće kao središta i sjedišta pučkih misija, tako je u »novoj« Družbi o. Antonio Maria Ayala smatran njezinim obnoviteljem. Tako je o njemu govorio i pisao njegov nasljednik o. Giuseppe Lombardini, jednako vrli apostol.⁴⁷

3.5. Misionari kreću s juga na sjever — u Zagreb

Zagrebački (nad)biskup Juraj Haulik bijaše čovjek velike naobrazbe i širokih pogleda, ali je nadasve bio duhovni pastir i brinuo se za vjerski život i svekoliki napredak naroda. Kad je čuo da na jugu ima isusovaca koji dobro vladaju hrvatskim jezikom i drže pučke misije, pozove ih da drže misije i na sjeveru u njegovoj nadbiskupiji. O prvim godinama tih misija *Katolički list* kratko izvješćuje: »Pučke misije otaca Isusovaca bile su na veliku duhovnu korist Hrvatskog naroda.«⁴⁸

O prvim misijama u Zagrebu od 15. do 29. travnja 1855. lijepo piše sam o. Ayala u izvješćima kakva su tada bila uobičajena u Družbi Isusovoj. Mi donosimo samo kraći sadržaj prema o. Dragičeviću koji je ta izvješća prikupio.⁴⁹

Kad je, naime, zagrebački nadbiskup kardinal Haulik čuo da među isusovcima na jugu ima misionara koji govore hrvatski, upravi im ljubazan poziv da dođu i porade oko dobra njegova stada. Basile i Ayala prihvatiše poziv, pa pred korizmu 1855. podoše s juga na sjever i prvi put stigoše u Zagreb, glavni grad Hrvatske. Kardinal je izrazio nadu da će misije biti od velike duhovne koristi, pa je naredio dekanima da i oni prisustvuju. A zagrebačkom arhidakonatu je naredio da narod iz obližnjih župa u određene dane dođe u Zagreb i okoristi se duhovnim vježbama.

Ayala ističe da su se bojali jezične razlike jer je kajkavština drugačija od dalmatinskog narječja kojemu su oni bili vični, pa su i to morali svladati. Stoga on pođe u pučku školu slušati katekizam da nauči vjerske izraze, a za vježbu je sam pripremljao školsku mladež za sv. pričest. Stekavši potrebnu jezičnu vještinu, određiše početak misija za Mali Uskrs (Bijela nedjelja 1855). Kardinal je sam otvorio misije u katedrali. Okružen pratnjom brojnoga kaptola i drugih svećenika, zazvao je Duha Svetoga, održao misionarima kratak pozdravni govor na latinskom, pre-

47 Vidi: Dragičević, Srećko, *Spomenica pokojnika iz D.I... , II. dio, svežić II*, str. 78. Nekrolog o. Lombardinija.

48 *Katolički list*, 1855, br. 16. 17. 18, posebno str. 126.

49 Dragičević, Srećko, *op cit*, pp. 16–20.

dao im raspelo u znak da im daje uobičajena ovlaštenja i sve povlastice. Nakon toga je o. Ayala s propovjedaonice pozvao vjernike da se okoriste »vremenom milosti«, a onda se uspeo o. Basile i održao uvodni govor. U katedrali se propovijedalo hrvatski, a svečanom otvorenju misija pribivao je i sam hrvatski ban Josip Jelačić. Slično se postupilo i u crkvi sv. Katarine, samo što se gore govorilo njemački za građane njemačkog podrijetla i one koji su se rado služili njemačkim. Kardinal je bio zamolio provincijala Austrijske provincije da za njih pošalje trojicu misionara koji bi propovijedali njemački. Došli su oo. Maksimilian Klinkowström, Theodor Schmude i Adalbert Weiss.

Misije su sjajno uspjele u obje crkve. Ayala ističe da je Bog blagoslovio žarke želje revnog nadbiskupa i uloženi trud misionara. Odziv na ispovijed bio je tolik da je svaki dan ispovijedalo četrnaest ispovjednika. Kardinal je osobno pričestio školsku mladež, među kojom je bilo i oko dvjesto prvopričesnika. Prva pričest nije se tada davala mlađoj djeci kao danas, nego odraslijoj. Svaki je školarac dobio na grudi medaljicu, a prvopričesnici i spomen-sliku. Posebne su propovijedi bile za obitelji, posebne za činovnike i namjesnike, a sudjelovao je i sam ban. U katedrali su uvedene dvije bratovštine za obraćenje grješnika: Presvetog Srca Isusova i Prečistog Srca Marijina. Za njih će se ubuduće brinuti dva kanonika. Kraj ulaza u katedralu postavljen je velik drveni križ na spomen misija. Zbog misija je tih večeri Zagrebačko kazalište bilo prazno pa je upravitelj molio Kardinala da mu, »ex charitate«, dade neku odštetu. Uspjeh zagrebačkih misija potaknuo je Kardinala na odluku da se misije drže po čitavoj nadbiskupiji, što je odobrio i Ban koji je osobno zahvalio misionarima na trudu i na odlasku im naglasio: »Nemojte zaboraviti mojih Hrvata!« I doista ih nisu zaboravili.

3.6. Misije po Zagrebačkoj (nad)biskupiji

Poslije Zagreba misije su nastavljene »u svih gradovih, trgovištih i većih selih redom«⁵⁰. Tako su 1858. bile misije u Jaski o kojima o. Basile bilježi: »Za vrijeme misija narod iz susjednih mjesta izredao se u devet procesija, a u nekima je bilo i do tri tisuće osoba. Zadnjeg dana preko 14.000 duša.« S. Dragičević bilježi da su misionari u Jaski izmijenili način širenja pobožnosti Srcu Isusovu i Marijinu tako što su slike izložili odmah na početku i protumačili tu pobožnost te izmolili krunicu Srca Isusova. Otad čine tako svuda jer na kraju misija, zbog kratkoće vremena, ne stignu tu pobožnost dostatno protumačiti, a ovako je narod tijekom misija bolje upozna i zavoli. Žene građanskog staleža zadnjih su dana ukusno uresile te slike. Od njih je došla pobuda da se na oltaru, urešenome krasno izvezenim oltarnikom, a pred slikom Bezgrješnog Srca Marijina, svake subote čita sveta misa za obraćenje grješnika. Nakon dva mjeseca župnik javlja misionarima: »Narod se i dalje upisuje u tu pobožnost i svake subote služi se sv. Misa sve to većim sudjelovanjem

50 Iz nekrologa kardinala Haulika, *Katolički list*, 1869, str. 149.

naroda i žarčijom pobožnošću.« Dalje se iznosi kako su misionari donijeli i sliku »Mater amabilis«⁵¹ pred kojom je narod kroz tri dana molio za svoga vicearhiđakona koji je bio teško bolestan i liječnici mu nisu davali nade u ozdravljenje, a on je ipak ozdravio.

Još ljepše je bilo u Varaždinu koji 1858. ima oko osam tisuća duša. Iz misionarskih zabilješki saznajemo da su austrijski isusovci ondje već godinu prije držali misije za Nijemce, ali se unatoč tome hrvatski narod sada tako brojno odazvao da je negdašnja isusovačka crkva bila pretijesna, pa su misionari na blagdane morali propovijedati pod vedrim nebom. U Varaždinu je svetim sakramentima pristupilo više vjernika nego u Jaski jer je bilo i više ispovjednika, a među njima su bili i kapucini i franjevci. I u Varaždinu je na zagovor B. D. Marije i molitvom pred slikom »Mater amabilis« ozdravila jedna gospođa koja se zbog jake upale pluća borila sa smrću. Osobiti plod varaždinskih misija pokazao se među gimnazijskom mladeži jer su šestorica mladića molila da budu primljeni u Družbu Isusovu.

3.7. Misije i Strossmayer

Nakon onih misija u Zagrebu 1855, a zatim i po Zagrebačkoj nadbiskupiji, želio je misije i biskup Strossmayer,⁵² pa misionari u korizmi 1856. krenuše put Đakova. Sada su to bili o. Basile za Hrvate i austrijski isusovac o. Andreas Prinz za Nijemce kojih je bilo puno po Slavoniji. Biskup ih je vrlo ljubezno primio. Održali su misije najprije u Đakovu i okolici, a potom u Osijeku. Zatim su se redale župe: Mitrovica, Ruma, Slankamen i Piškorevci. Sljedeće godine (1857) bile su misije u Brodu, Vinkovcima i Vukovaru, a 1858. u Babinoj Gredi, Gorjanima i Semeljcima. Misionari bilježe da je pobožnost Srcu Isusovu u Gorjanima bila poznata već od 1841. Gorjanski župnik Adam Filipović 5. VI. 1858. ovako opisuje oca Basilea i Ayalu: »Očitujem da sam ih hladno primio, ali kad sam ih dulje promatrao, Biskupa sam blagoslivao, koj ih je poslao, jer su puni kreposti. Nigda se razljutili nijesu, ni na koga se ne potužiše, niti koga ogovoriše; jednako vedri u poslu teškom kao i kod razgovora; posve neumorni jutrom od četiri sata do večere propovijedanjem riječi Božje; ispovijedanjem i duhovnim poslom opterećeni; niti se na umor svoj niti na posao potužiše. — Prodike njihove nisu bile naučne, ali vrlo dobre za puk, i puk ih je rado slušao. Bog im plati i na ovom i na onom svijetu.«⁵³

51 Kratka povijest te slike je donesena u *Kalendaru Srca Isusova i Marijina g.* 1927, a opširnije u podacima o Antunu Ayali u *Spomenici, II. dio, svežić I*, str. 6.

52 Neki bi htjeli reći da je J. J. Strossmayer bio nesklon Družbi Isusovoj. To ipak ne stoji. On je biskupovao 1849–1905. Pripisivati mu nesklonost iz jednog izraza što ga je upotrijebio u pismu nakon Stadlerova imenovanja za prvog Vrhbosanskog nadbiskupa: »... dobar svećenik, ali ako bude jezuita, bit će bez ikakve koristi« (Kolarić, Juraj, *Nadbiskup Josip Stadler i hrvatski episkopat*, VKT, *Josip Stadler, Život i djelo*, str. 167.), pre naglo je zaključivanje. On je isusovce poznao puno prije toga pisma, osobito kao pučke misionare i voditelje duhovnih vježbi, i veoma ih je cijenio.

53 *Katolički list*, 1906, str. 717.

Godine 1859. su misije u Nijemcima, a 1860. u Osijeku gornjem i donjem. Biskup je zamolio misionare da prigodom tih misija uvedu u gradu i svibanjsku pobožnost. Godine 1862. misije su u Lovasu, 1863. u Karlovcima i Petrovaradinu (u nekadašnjoj isusovačkoj crkvi), 1864. u Gradištu, Županji i Bošnjacima, 1865. u Račinovcima, Rajevu selu i Sibirju, potom u Dalju, Sikirevcima, Šarengradu, Otoku, Komletincima i Privlaci. Kad su oci 1866. opet posjetili biskupa Strossmayera, razdražan ih je primio i rekao: »Moja će palača i biskupija biti vazda otvorene sinovima sv. Ignacija. Divio sam se isusovcima koje sam poznavao radi njihova znanja i pobožnosti.« Dvanaest godina kasnije, misijskim putem oo. Basilea i Prinza, po Slavoniji krenuli su oo. Ayala i Giuriceo i obišli četrdeset župa.

Od 1855. do 1869. naši su misionari iz Dalmacije držali misije gotovo svake godine u Zagrebačkoj i Đakovačkoj biskupiji. O tome je povremeno izvješćivao *Katolički list*. Za ono vrijeme bio je to dalek i težak put morem i kopnom, jer se preko Bosne nije moglo. I to je bio jedan od razloga zašto je u požeškom »konviktu u nastajanju« za misionare uređena rezidencija (1863–1878) gdje je boravio i o. Basile, najprije od 1861. kao duhovnik, a od 1863. do 1865. i kao pučki misionar za Slavoniju, i zašto se taj »convictus inchoatus« nije napuštalo iako je ondje rad isusovcima bio ograničen i vrlo težak.

3.8. Misije nakon Haulika

S vremenom su se Basileu i Ayali pridružili ili ih naslijedili i drugi misionari s juga, a među njima i Hrvati. Najpoznatiji su: Giuseppe Lombardini, Henrik Bontempo, Antun Marija Giuriceo, Antun Bankić, Mihovil Gattin, Vinko Michieli, Ivan Dvornik i Juraj Jeramaz. Talijanski isusovci su veoma zavoljeli narod u kojem su djelovali. Od 2. II. 1852. kada su misije počele u Veloj Luci na Korčuli do 1909. kad je uspostavljena *Missio Croatiae S.I.*, naši su oci po cijeloj Hrvatskoj održali misije tri tisuće devetsto i pedeset puta.⁵⁴ Na poziv senjskog biskupa Jurja Posilovića počele su se misije g. 1880. održavati i u Senjskoj biskupiji. Osobito su bile uspješne one u Brinju koje su 1883. održali oo. Antonio Ayala i Giuseppe Lombardini.⁵⁵ Godine 1893. oo. Jeramaz i Lombardini održali su vrlo uspješne misije u Udbinskom podarhidakonatu za župe Podlapac, Udbina, Ričice, Sv. Rok i Lovinac.⁵⁶ Svuda su širili pobožnost Srcu Isusovu i Srcu Marijinu i osnivali bratovštine za obraćenje grješnika, osobito psovača, jer i misije su konačno radi toga da pomognu čovjeku koji se odvratio od Boga da ponovno nađe put svome Stvoritelju.

54 Popis svih misija u hrvatskim zemljama od 1852. do 1915. uključno, sredio je o. Srećko Dragičević. On je završio s rednim brojem 3038. Rukopis se nalazi u Arhivu HPDI, Zagreb, Jordanovac 110, kutija br. 42. »Ilirsko — Dalmatinska misija 1859–1910.«

55 *Katolički list*, 1883, str. 318.

56 *Katolički list*, 1893, str. 364.

U vrijeme nadbiskupa kardinala Mihalovića u Zagrebačkoj nadbiskupiji (1870–1891) je, što se misija tiče, nastupilo neko zatišje. Ipak, *Katolički list* izvješćuje o misijama koje su u kolovozu 1890. u Sesvetama kod Požege održali o. Juraj Jeramaz, koji je zato došao iz Splita i o. Petar Pančić, koji je stigao iz Travnika. Sakramente je tada primilo tisuću sto i pedeset osoba, što je dokaz uspjeha. Izvjestitelj u *Katoličkom listu* ističe da su travnički isusovci spremni držati misije u vrijeme praznika, ali to ne mogu u vrijeme školske godine.⁵⁷ Travnički su oci više davali duhovne vježbe svećenicima, osobito o. Mihovil Gattin.

Godine 1894. zagrebačkim nadbiskupom postaje dotadašnji senjski biskup dr. Juraj Posilović. Na njegov poziv, od 1895. misije se opet drže po Zagrebačkoj nadbiskupiji. Nastupaju oo. Giuseppe Lombardini, Henrik Bontempo, Vinko Michielli, Ivan Dvornik, Juraj Jeramaz, Mihovil Gattin i drugi.⁵⁸ Ponekad Nadbiskup sam pokriva troškove misija u nekoj siromašnoj župi.

Isusovački pučki misionari nisu zaobišli ni Bosnu. Godine 1902. počeli su misionariti glasoviti oo. Jeramaz i Gavrić. Isusovci iz Travničkog sjemeništa i Sarajevske bogoslovije također su povremeno posjećivali radnike u šumarskim, rudarskim i drugim poduzećima koja su se otvarala, a radnika je bilo odasvud. O tim misionarskim putovanjima izvješćuju o. Franz Ks. Hammerl i o. Anton Puntigam.⁵⁹

Osim pučkih misija, isusovci često drže duhovne vježbe svećenicima Zagrebačke i Đakovačke (nad)biskupije. Potrebu i korist duhovnih vježbi uočili su još (nad)biskupi Haulik i Strossmayer te su pozivali isusovce iz Beča, Zadra, Splita ili Kraljevice. O. Tito Vaccari († 1894), apostol Zadra, držao je 1869. duhovne vježbe u Đakovu na latinskom jeziku četrdesetorici svećenika, a obavio ih je i sam biskup Strossmayer.⁶⁰

Od g. 1882. kad su isusovci došli u Travnik, a među njima ima s vremenom sve više Hrvata, bivaju i oni pozivani da daju duhovne vježbe u Zagrebačkom sjemeništu na Kaptolu, u Varaždinskim toplicama, Krapinskim toplicama i u Đakovačkom sjemeništu. Biskupi ih obavljaju sa svojim svećenicima kojih se skupi i do pedeset. Nadbiskup Posilović drži i neke nagovore. Duhovne vježbe za svećenike redovito najavljuje i o njima izvješćuje *Katolički list*.

57 *Katolički list*, 1890, str. 381.

58 Popis misija, tko ih je i kada držao te relativnu ocjenu vidi u: *Liber missionum*, u AHPDI, Jordanovac 110. Ovaj izvadak je iz *Vjesnika Hrvatske Provincije D.I*, br. 1, 1917, goD.I, str. 54–61.

59 Vidi: *Nachrichten der oesterreichischen Provinz*, br. 1 (1904), str. 80; br. 3 (1895), str. 53; br. 4 (1906), str. 53.

60 Dragičević, Srećko, *Spomenica, II. dio, svežić I. Životopis o. Ayale*, str. 19.

*THE SECOND ARRIVAL OF THE JESUITS TO NORTHERN CROATIA
(PART 1)*

Initial contacts and early periods of cooperation after the re-establishment of the Order

Valentin MIKLOBUŠEC

Summary

The priests of the newly established Society of Jesus possessed the same virtues which had made the Society noteworthy before its suppression in 1773. Faithful to the charism of their founder, St. Ignatius, they were consistent in their sacrificial attitude in all their labours. They rejected not a single task which promised to contribute to the greater glory of God and the salvation of souls, or as we would say today, for the promotion of the whole person. This article endeavors to demonstrate the initial contacts of the Society of Jesus with the local Church and people and the beginnings of their cooperation in Northern Croatia following the re-establishment of the Order within the universal Church in 1814. The Archbishop of Zagreb, Haulik was first to invite them to conduct Spiritual Exercises for religious sisters, then for priests, and finally he encouraged them to undertake popular missions. It was his desire that they settle permanently in Zagreb, though liberal circles in the government were opposed. In order to bring them into his archdiocese, he entrusted them with the diocesan orphanage in Požega, and though they were not permitted to stay, they nevertheless would not permit themselves to be uprooted. The Jesuits' arrival in Croatia was also a fulfillment of the dream of the superiors of the Society. Jesuits came to Northern Croatia from Austria, while they arrived in the southern regions via the Adriatic, as did the »former« Society. Initiators and organizers of popular missions originated in the south and were invited north to his archdiocese by Archbishop Haulik. The Bishop of Đakovo, Strossmayer, followed this example in his own diocese.